

ימי עיון בתנ"ך תשע"ט

שם השיעור (שיעור מס' 142) – השמש הירח וקרנן חטאת של ראש חודש – פרשנות פילוסופית כפסט
שם המרצה (כתובת דוא"ל) – ד"ר שמואל ויגודה shmuelwygoda@gmail.com

1) תלמוד בבלי מסכת חולין דף ס עמוד ב

רבי שמעון בן פיזי רמי, כתיב: (בראשית א' ט"ז) ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים וכתב: את המאור הגדול ואת המאור הקטן! אמרה ירח לפני הקב"ה: רבש"ע, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? אמר לה: לך ומעטי את עצמך! אמרה לפניו: רבונן של עולם, הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון, אמעיט את עצמי? אמר לה: לך ומשול ביום ובלילה, אמרה ליה: מאי רבותיה, דשרגא בטיהרא מאי אהני? אמר לה: זיל, לימנו בך ישראל ימים ושנים, אמרה ליה: יומא נמי, אי אפשר דלא מנו ביה תקופותא, דכתיב (בראשית א') והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים, זיל, ליקרו צדיקי בשמך: "מי יקום יעקב כי קטן הוא" (עמוס ז' ב'), שמואל הקטן, "ודוד הוא הקטן" (שמואל א' י"ז, י"ד). חזייה דלא קא מיתבא דעתה, אמר הקב"ה: הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח! והיינו דאמר ר"ש בן לקיש: מה נשתנה שעיר של ראש חדש שנאמר בו (במדבר כ"ח) לה' - אמר הקב"ה: שער זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח.

2) פירוש הרשב"א: חידושי הרשב"א: פירושי אגדות, שם, עמ': קל"ט-ק"ל

כבר העירותי למעלה, גם במקצת מקומות בהגדות שהמשיכו ז"ל עניני בריאת הנבראים על הדרך הזה, כאילו ה' יתברך לא ברא הנבראים על צד מה שהם בצורתם ותכונתם, אלא אחר שהסכים עם כל אחד מן הנבראים באי זה תכונה יברא. וזה להם לכוונות ידועות: האחת לקבוע בנפשותינו אמונת החידוש, חידושו יתברך בזמן שחייבה חכמתו יתברך, ושנתחדש חידוש רצוני ולא מחוייב, ולשרש מלבבנו דעת המתפלספים הסוענים בקדמות והיות הנבראים מחוייבים ולא רצוניים, שאין בחיוב צד הנטייה ממנו ולא יפול הויכוח בו, ר"ל יהיה כן או יהיה כן, אחר שהחיוב מכריח להיות על התכונה הפלונית שאי אפשר להשתנות. ובהגדה הזו המשיכו הענין הזה יותר חזק מצד גודל מעלת שני המנהיגים האלה, שתועלתם ופעולתם ניכרת ונגלה לכל בכל פרטי העולם השפל, עד שטענו אחריהם כיתות מהמון עמים רבים להימשך אחר עבודתם ולקבלם עליהם לאלהות, עד שהוצרך הכתוב להזהיר ז'פן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים וגמר הענין. ולשרש מלבבנו הדעת המופסד הזה, נטעו בדעותינו שהם נבראים בראם יתברך בחפצו ושלא מדעתם עד שהלבנה נתמעטה ונתרעמה על מה שהגיע לה להתמעט ממשתלה ממשלת השמש.

מצורך עוד לזה לקבוע בנפשותינו לנהוג בכל פעולתינו מידת ההשוויה, ושלא להטיל הקנאה רק מצד טענה הכרחית, כי הוא יתברך עם היות הכל עבדיו ומעשה ידיו, נהג כן עם נבראיו, ויש לנו לכוין דעותינו לצד מה שבחרו יתברך ועל הדמות בכל דרכיו, הוא שהזהירנו בתורתו והלכת בדרכיו, ולדבקה בו, על צד התועלת האלו כווננו רבותינו ז"ל להמשיך הענין על הויכוח במקום הזה.

ואמנם בעיקר בריאת שני המאורות אחד קטן ואחד גדול, ושהקטן מקבל האורה מן הגדול, וענין הקרבן, איפשר שיש בו סוד נעלם שהם תבנית לתבנית ולתבנית המרכבה. ונגלהו, שהשמש והלבנה שניהם מלכים פועלים בעולם ומנהיגים אותו, והכתר האחד שאמרה, היא מידה אחת, ר"ל שאי אפשר להשתמש שניהם במידה אחת שיהיה ריבוי האחד ללא יועיל, אלא שישמש זה מידה אחת וזה מידה שנית, כאילו תאמר שישמש זה שתיים עשרה שעות כמידת יום וזה שתיים עשרה שעות כמידת לילה, ויהיה אור הלבנה כאור החמה זה במידתו וזה במידתו.

עמנואל לוינס: pp: 134-137 A l'heure des nations

האם בשל גאווה או התנשאות לא יכל הירח להתחלק בגדולה לה זכה ביחד עם השמש? והאם הצו 'לכי ומעטי עצמך' לא היה אפוא העונש הצודק של התרברבותו? או שמא, בתסיסה פילוסופית טרם זמנה, קובע הירח את הצורך בסדר היררכי בהווה? או שמא הוא כבר תפס את ה'שלילי' שבין שווים? ושמה ידע כבר שאין דרך להתחלק בגדולה וכל ניסיון לחלק גדולה סופו מלחמה? או אז תשובת הקב"ה לירח אינה עונש בלתי צודק כי אם הצעת הגדולה שבקטנות – שבענווה, שבהתבטלות, שבלילה? אצילותם של הטובים ביותר? קטנות השווה לגדלות תוך יכולת של דו קיום משותף.

אלא שאין הירח מוכן לקבל זאת וטוען: "לפי שאמרתי לפניך דבר הגון אמעיט עצמי?" היררכיה חיונית אולם היא בלתי צודקת במהותה? יש סתירה באונטולוגיה של הבריאה. מסוכן לומר את האמת! ובאשר לגדלות שבקטנות מה היא לעומת הגדלות שבגדלות? 'ההתבטלות המכובדת' אינה אלא שערורייה מבחינת התבונה?".

ולמשול ביום ובלילה, מציע ה' לירח ואילו ממשלתו של השמש תהיה רק ביום. צניעות של האור, האם זו כבר שקיעה? יש אור בלי זוהר, ולאור כזה אין השמש יכול להכהות את הברק: אינטואיציות של המחשבה הדקה אשר גם רוח הגיאומטריה בבהירותה השלטת, אינה מסוגלת לדחות, בינת הלילה שנראית גם ביום.

"אמרה לו: שרגא בטיהרא מאי רבותא?" תפקידו של מספר שנים המבריק אינו מרפא את פצעי הכבוד העצמי הפגוע. ויבוא יום, ותרבות המדעים המנצחים יבטל כליל את כל ההישגים של האינטואיציה וכל האמיתות חסרות ההוכחה המדעית. אנטינומיה בין ה' לבין הירח אודות מהות האינטלקט".

"אמר לה: זיל, לימנו בך ישראל ימים ושנים". השמש והירח אינם רק כוכבי לכת מאירים, הם תנועה, הם זמן, הם היסטוריה. ללוח השמש של העמים יש להוסיף את לוח הירח של עם ישראל. היסטוריה אוניברסלית והיסטוריה פרטיקולרית. היסטוריה קדושה של ישראל: מקופלת על עצמה, צדדית, אבל גם היסטוריה משיחית. היה אולי צורך שבין הקטגוריות של האונטולוגיה – או חרף קטגוריות אלו – תופיע הקטגוריה של עם ישראל, בכדי שקטנות גדולה כמו הגדלות או אף גדולה ממנה, תוכל לשאת משמעות.

אלא שאין הירח מתקפל והאנטינומיה בעינה עומדת. 'אי אפשר דלא מנו ביה תקופתא, דכתיב (בראשית א יד) והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים'. הירח מערער על האפשרות עבור ישראל לוותר בטווח הארוך על ההיסטוריה האוניברסלית. האם אין המוסר שלו תובע גם את הפוליטי? האם אין ההיסטוריה הקדושה שלה מצפה את התגשמותה בהיסטוריה הנראית?"

"אין אפוא מקום לא באור המחשבה, ואף לא בתפארת ההיסטוריה לאותה גדלות שבצניעות. אין לבקש את משמעותה (sa souveraineté) כי אם בקדושת האדם שבו, ביכולת הווייתו שבצדקת הצדיק, היא משקפת את אנושיותו של האדם ובכך היא בבואה של הקב"ה. מכאן לדברי הניחומים האחרונים של אלוהים לירח הפגוע בתוארו כ "מאור קטן": 'ליקרו צדיקי בשמך, יעקב מכונה קטן בפי הנביא עמוס (ז' ב'): מי יקום כי קטן הוא, ושמואל הקטן (תנא בדור השני) ואפילו המלך דוד מכונה דוד הקטן בספר שמואל א' פרק יז' יד': ודוד הוא הקטן. אין עוד לירח טיעון נגדי. ואולם, "חזייה דלא קא מיתבא דעתה". הקב"ה רואה שאין דעתו של הירח מתיישבת. חוסר שביעות רצון בלי טיעון, שקט כאוב! זאת אולי הדו משמעות המתמדת (remanente) שמאפיינת את גדלותם של הקדושים והצנועים המסתכנים בכך שיתייחסו אליהם כאל נכשלים. התמדה של הערעור העיקש נוכח הטבע המתעקש בישותו, ושב ומביע את עצמו ללא הרף. מול מציאות זו אין עוד טיעון, אך חוסר טיעון זה הוא עצם תשובתה של הקדושה. והנה ענוותנותו של הקב"ה המקבלת על עצמה להיות ערבה לאותה דו משמעות. גדלות של הצניעות שהיא גם הצטנעות של הגדלות. קנוזיס נשגב של אל המוכן לקבל ערעור על קדושתו בעולם שאינו מסוגל להסתפק באור התגלותו. מכאן לסוף הדו שיח בין הקב"ה לבין הירח: אמר הקב"ה: 'הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הירח', וההפניה אל הפסוק מספר במדבר פרק כח' טו': 'אמר רבי שמעון בן לקיש: מה נשתנה שער של ראש חודש שנאמר בו: לחטאת לה? אמר הקב"ה: שער זה יחא כפרה על שמיעטתי את הירח'. (תרגום: ש. ויגודה)